

בעזהשי"ת

גליון

יש לחקור

פרשת תצוה

שבת זכור

תש"פ לפ"ק

סדרתי בעזרת החונן לאדם דעה
לוי יצחק
בלאמו"ר הרה"ג ר' שלום דוב שנעק שליט"א

גליון זה נתנדב לע"נ שלמה ב"ר דוד ע"ה
נתנדב ע"י בנו הרה"ח ר' חיים עקשטיין שליט"א
שלום וברכה לכל השואלין ודורשין שהגליון יופיע בעזה"ת מידי שבת בשבתו והיות שזה עולה הרבה
כסף אנו פונים להציבור החשוב לתרום בעין יפה
תודה רבה

להערות והארות ולנדרות
יש לפנות
1965 60th st
Brooklyn ny 11204
isisyesh@gmail.com
708-929-1818

בחוקת בולתי מוגה כלל וכלל
אפשר להוריד הגליון מהאתרים "לדעת"
או אידישער ווינקל

בענין מצות מחית עמלק, אי הוה חובת יחיד או חובת ציבור

שאלות ויסודות שיתבררו בתוך הדברים

- א] בהקשיא מהא דלקח אסתר המלכה את בית המן, והא המן היה מזרע עמלק וכל חפציהם אסור בהנאה.
 ב] בהחקירה ב'מצות מחית עמלק אם הוא חובת יחיד, או חובת ציבור.
 ג] ב'החילוק בין חיוב הריגה של עמלק לחיוב הריגה של ז' עממין, וההסבר בזה.
 ד] נפק"מ א' אם קריאת פרשת זכור ברבים הוה חיוב דאורייתא, או לא.
 ה] נפק"מ ב אם קטן יכול לעלות לתורה לפרשת זכור.
 ו] נפק"מ ג' אם נשים מחיובים, בקריאת פרשת זכור.
 ז] בהקשיא איך אמרו בגיטין מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק והרי אין מקבלים גרים מעמלק ולא חייל הגירות.

ויש להקשות ¹ מהא דכתיב שביום ההוא נתן וכו' לאסתר המלכה את בית המן, והא המן היה מזרע עמלק וא"כ איך לקחו את בית המן.

ויש לתרץ ע"פ החקירה הבא.

יש לחקור בעיקר מצות מחית עמלק אם הוא חובת יחיד, או חובת ציבור.

צד א' הוא ² דהוה חובה על כל יחיד ויחיד מכלל ישראל.

צד ב' הוא ³ דהוה חובת ציבור. ⁴

תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח [דברים כה' יט].

ברשי"י [ד"ה תמחה את זכר עמלק]. כתב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה.

ברבנו בחיי בפרשת בשלח [יז טז] כתב על הנאמר במגילת אסתר דבבזה לא שלחו את ידם, דהוא משום דאסור בהנאה, דהא יש חיוב מחיה גם על כל החפצים של עמלק.

מקורות וביאורים

¹ כך הקשה באבי הנחל [סי' יד'] ובהגרי"פ על הרס"ג [ח"א עמוד רסב] עי"ש.
² בקרן אורה במסכת ברכות [ד"ה ואיידי דאירינין במצות זכירה] מיייתי ראייה לצד זה, דהנה במסכת מגילה [י"ח ע"א] איתא זכור יכול לבב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור בפה, והנה לפנינו שהיה ס"ד והוה אמינא שקיום מצות זכור היא בלב, ורק מכפילות האזהרה נתרבה שצריך שיהיה בפה, ואם נימא שעיקר מצות זכור היא בציבור או כיצד יתכן שקיום המצוה יהיה בלב, ומה שייך שציבור שלם יקיים מצוה ע"י מחשבה, אלא על כרחק צ"ל דהוה חובת היחיד.

³ בספר מאורי המועדים [ח"א עמוד רכד] מביא בשם הגרי"ז כצד זה, ואמר שמקור הדבר שמחית עמלק הוא חובת ציבור הוא, דכיון ד'מחית עמלק צריכה להיות רק דרך מלחמה ולא הריגה סתם, ואי אפשר לעשות מלחמה אם לא על ידי הציבור, וכמו שכתוב [שמות טז יז] מלחמה לה' בעמלק, ומפני זה גם הרג שמואל [שמואל א' טו ג] את אגג באמרו כאשר שכלה נשים חרבך, ולמה הוצרך לדונו מדין רוצח שידונו מדין עמלק, ובילקוט שמעוני [שם רמז כג] רבי שמואל בר נחמני אומר בדיני גויים דנו לא בעדים ולא בהתראה משמע שדנו כדין רוצח, ולמה לא הרגו מדין עמלק, אלא ודאי משום שכבר נגמרה המלחמה וכבר לא היתה מצות מחית עמלק, ועל זה הוצרך לטעם דרוצח הוא.

ובחילוק זה יש להסביר נמי החילוק בין חיוב הריגה של עמלק לחיוב הריגה של ז' עממין. [יסוד הדברים ע"פ הגרי"ז].

עיינן בחינוך [מצוה תר"ג] שכתב שאין נשים חייבות במצות זכירת עמלק וז"ל נוהג מצוה זו בכל מקום, ובכל זמן, בזכרים, כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים ע"כ, ותמה עליו במנ"ח שהרי כתב החינוך במצוה תכ"ה גבי מצוה להרוג ז' עממין ד'כתב ונוהגת מצוה זו בזכר ונקבה בכל מקום וכל זמן שיש כח בידינו להרגם, ממילא קשה דמאי שונא גבי מצוה דמחית עמלק כתב דהמצוה דמלחמה נוהגת רק באנשים ולא נשים, וגבי ז' עממין פסק דאף נשים חייבות.

וי"ל דחלוק מצות מחית עמלק מדין חרמת ז' עממין, דז' עממין היא מצוה המוטלת על היחיד וכמו שכתב בזה החינוך להדיא וז"ל ובא לידו אחד מזהם ויכול להרגו מבלי שישתכן בדבר ולא הרגו ביטל עשה זו ע"כ, משא"כ מצות מחית עמלק שלא כתב החינוך שאם בא לידו אחד חייב להרגו, שאינו מצוה המוטלת על היחיד, אלא דהוה מצוה על הצבור למחות את עמלק, וההסבר הוא דמצות מחית עמלק היא מצות מלחמה, דהיינו לערוך מלחמה נגד עמלק למחות זכרו, וזהו מקרא מלחמה לה' בעמלק מדור דור, ומלחמה היא חובת הצבור, דאין היחיד יוצא למלחמה, ורק הצבור יכול לערוך מלחמה ולצאת למלחמה, אבל מצוה דהריגת ז' עממין אינו מצות מלחמה, ורק דהוה מצוה להרוג הז' עממין, ולכן חל אף על היחידין.

והנה כנדי להטעים הדבר למה התורה קבעה דמצות מחית עמלק היא מצות מלחמה משא"כ מצות הריגת ז' עממין יש לכאור ע"פ מה שראיתי בשם הגר"ח זצ"ל.

דהנה הרמב"ם [פ"ה מהל' מלכים ה"ד] כשהביא המצוה דהריגת ז' עממין כתב שאינו נוהג עכשיו כיון שבא סנחרב ובלבל את כל העולם כולו וכבר אבד זכרם, משא"כ גבי עמלק [פ"ה מלכים ה"ה] לא כתב שאינו נוהג עוד, ויש להקשות דלמה לא כתב הרמב"ם גם גבי עמלק שאינו נוהג כיון שבא סנחרב ובלבל את כל העולם ולכן לא ידוע לנו עוד מי הוא מזרע עמלק ואמר בזה הגר"ח דשאני עמלק דאף דאין ידוע לנו מי הוא מזרע עמלק אבל מ"מ המצוה בתוקפו עומד דיש מצוה למחות את זרע עמלק, וגם אלו שאינם מזרע עמלק אלא שאוחזים בדעתו הרשעה ורוצין להשמיד את עם ישראל גם הם נכללין כמצות מחית עמלק ולכן אף שאחר סנחרב לא ידוע לנו מי הוא מזרע עמלק, אבל המצוה חלה בעד אלו האוחזין בתעודתו שבכל דור ודור עומדין עלינו לכולותינו ועליהם גם חלה דין עמלק, ולפי"ז הרי המלחמה למחות עמלק אינו רק כנגד זרע עמלק, אלא דהוה מלחמה כנגד דעתו ושיטתו הרשעה, והנה מלחמה כנגד תעודת עמלק ושיטתו אינו מוטל אלא על הצבור, משא"כ ז' עממין דהוה מצוה להרוג זרע הז' עממין וזה חל על היחידים.

⁴ כצד זה מבאור בהרמב"ם, דכתב בסה"מ אחר מנין העשין וז"ל וכשסתכל כל אלו המצות שקדם זכרם הנה תמצא מהם מצות שהם חובה על הציבור לא לכל איש ואיש, כגון בנין בית הבחירה, והקמת מלך, והכרתת זרעו של עמלק, וכן מדוייק בדבריו בהלכות מלכים [פ"ה ה"ד וה"ה] דבהלכה ד' כתב מ"ע להחרים

והנפקא מינה.

לצד ב' דהוה חובת ציבור י"ל⁶ דהקריאה בציבור

ברבים הוה חיוב דאורייתא.

נפק"מ א'⁵ אם קריאת פרשת זכור ברבים הוה חיוב

דאורייתא, או לא.

נפק"מ ב'⁷ אם קטן יכול לעלות לתורה לפרשת

זכור.

לצד א' דהוה חובה על כל יחיד ויחיד מכלל

ישראל, אז נמצא דהחיוב קריאה ברבים לא הוה

דאורייתא.

מקורות וביאורים

שבעה עממין שנאמר וכו' וכל שבא לידו אחד מהן ולא הרגו הרי"ז עובר בלא תעשה שנאמר וכו' עכ"ל ומבואר דהוי חיוב על כל מי שבא לידו ואילו לגבי מחיית עמלק בהלכה ה' לא הוסיף הר"מ כן ומבואר דס"ל דהריגת ז' עממין הוי חובה על כל יחיד ויחיד, אבל מחיית עמלק הוי חובת ציבור, וכך היא דעת היראים [סימן תלה דפוס] שכתב כתוב בפרשת כי תצא והיה בהניח ה"א לך מכל אויביך מסביב תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח, ותניא בסנהדרין בפרק כהן גדול [כ' ע"ב] ר"י אומר ג מצוות שנצטוו בניסותן לארץ ישראל להעמיד להם מלך, ולהכרית רעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, איני יודע איזו תחילה כשהוא אומר כי י' על כס י' הוי אומר להעמיד להם מלך תחילה, שאין כסא אלא מלך שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך, למדנו מכאן שמצוה למחות זכר עמלק ולא על שאר ישראל וכה פירוש המקרא כי יד על כס י' דהיינו מלכות או תתקיים מלחמה לה' בעמלק.

⁵ הנה בגמרא במסכת ברכות [מז ע"ב] מספר על רבי אליעזר שוכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, ושאלה הגמרא והיכי עבדי הכי והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו, ותירצה הגמרא מצוה דרבים שאני, וכתב הרא"ש [ברכות פ"ז סימן כ] בתוך דבריו דמיייר בעשרה דאורייתא כגון לקרות פרשת זכור שהוא מן התורה, ומדברי הרא"ש הבין תרומת הדשן [סימן קח] שרבי אליעזר שחרר את עבדו כדי להשלים מנין עשרה לצורך קריאת פרשת זכור, כי דווקא בקריאת זכור שחיוב הקריאה מדאורייתא דוחה המצוה עשה של קריאת פרשת זכור את המצוה עשה דלעולם בהם תעבודו, ומתוך כך למד תרומת הדשן שחיוב קריאת פרשת זכור הוא דווקא בעשרה, ולכן הוכרחו לשחרר את העבד כדי לקיים את המצוה כתיקונה בעשרה, ובשו"ע [תרפ"ה סעיף ז'] פסק מרן המחבר את דברי תרומת הדשן יש אומרים שפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקרותם מדאורייתא, לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבא למקום שיש מנין בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא, וכן נפסק בשו"ע [קמו סעיף ב'] פרשת זכור ופרשת פרה שהם בעשרה מדאורייתא שצריך לכוין ולשומעם מפי הקורא ומפורש בזה שחיוב קריאת פרשת זכור הוא בציבור.

אולם בשו"ת בנין שלמה [סימן ז'] ובהגהות פעולת שכיר על ספר מעשה רב [אות קלג] תמהו על התרומת הדשן מנא הא מילתא דקאמר הרא"ש דמדאורייתא עשרה בעינן לקריאת זכור, ומאי שנא מזכירת יציאת מצרים וזכירת קידוש היום בשבת, ונהי דמדברנן כיון שקבועה לקריאה בציבור ודאי לא גרע משאר קריאת התורה דעלמא דבעינן עשרה [מגילה כג ע"א] דפירש הר"ן דתקנתא דרבנן הוא ולא תקון אלא בציבור, אבל מדאורייתא אין חילוק בין היכא דאיכא עשרה לדליכא עשרה, ואף המשנה ברורה הקשה בשער הציון [סי' תרפ"ה אות ה] וז"ל אף דהמג"א הביא בשם תרומת הדשן דהרא"ש כתב דעשה דאורייתא לקרות פרשת זכור בעשרה איני יודע שום מקור לזה, והאי דרבי אליעזר שחרר עבדו משום דעיקר קריאת זכור הוא מצוה עשה דאורייתא ורבנן תקנו לקרותה בציבור ועייתי ברא"ש ואין הכרח לדברי התרומת הדשן, והיינו שאין הכרח מדברי הרא"ש שגם חיוב הקריאה בעשרה הוא מהתורה ובהחלט יתכן שאמנם עצם חיוב הקריאה הוא מהתורה אך הצורך בקריאה בציבור הוא דין דרבנן.

בקיצור היוצא מכל הני"ל. דהתרומות הדשן היבין מדברי הרא"ש שיש חיוב לקראות פרשת זכור מן התורה דווקא ברבים, אבל הקשיא הוא דמה השייכות בין המצוה של זכירת מחיית עמלק לקריאת התורה ברבים, וז"ל שתי בהחקירה הני"ל.

⁶ ומחומר קושיא הני"ל דמה הסבר היסוד של התרומת הדשן דברי הרא"ש דיש חיוב קריאת פרשת זכור ברבים, נדחק בהגהות פעולת שכיר לבאר שסבר הרא"ש כשש"ש היראים [סי' רצט] שמחייבת עמלק היא חובת הציבור ולא על כל יחיד ויחיד, ומכיון שחיוב הקריאה הוא לזכור את חיוב מחיית עמלק וחיוב המחיה מוטל על הציבור ממילא גם חיוב הקריאה הוא רק על ציבור, ובדומה לדבריו כתב בשו"ת מהר"מ שיק [או"ח סימן שלו] כיון שהזכירה תכלית המחיקה והמלחמה עם עמלק, וכשם שמצוה המלחמה עיקרה על הציבור ולכן גם הזכירה עיקר מצוה בציבור, ולא קיים המצוה אם לא קרא בציבור, ולכן נסמכו ב' המצוות בקרא מצוה זכירה ומצוה מחיקה, להורות כשם שהמצוה עיקרה עשה בציבור שלהם כח בידם למחוק ולמחות זכור, הוא הדין הזכירה. ובהסבר הדבר יש להוסיף דמה שנוצריים עשרה בקריאת פרשת זכור הוא כדי שיחול עליו דין ציבור, ורק אז חל החיוב של זכירת מחיית עמלק, ובזה יבואר מהו סברת הרא"ש שקריאת פרשת זכור בעשרה הוא מדאורייתא והיינו משום דבלא"ה לא חל כל חיוב הזכירה.

⁷ להבנת הענין יש להקדים.

כתב תרומת הדשן [סימן ק"ח] שאלה, בני הישובים שאין להם מנין בעיר, ורצונם ללכת אל הקהילות הסמוכות להם לימי הפורים כדי לשמוע מקרא מגילה בציבור, צריכין לזיהר שיקדימו ביאתם גם לשבת פרשת זכור שהוא סמוך לפורים או לאו. תשובה, יראה, דאדרבה צריך טפי שישמע קריאת פרשת זכור בציבור ממקרא מגילה, אף על גב דמקרא מגילה עדיפא וכל מצוה נידחית מפניה, מכל מקום לדעת רוב הפוסקים נקראת היא ביחיד, אבל קריאת פרשת זכור כתב הרא"ש פרק שלשה שאכלו [מסכת ברכות פרק ז' סימן כ'] דעשה דאורייתא הוא לקרותן בעשרה וכו', ובתוספות שני"ן כתבו דאין שום קריאה מדאורייתא רק פרשת זכור, ובתוספות הקצרות מברכות פרק שני [מסכת ברכות יג. תוספות ד"ה בלשון הקודש] פירש דפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקרותן מן התורה וכו', ואם כן, צריך לזיהר יותר שישמע קריאת פרשת זכור בעשרה ממקרא מגילה בזמנה, אלא שהעולם לא זהירי בהכי, עכ"ל.

וכתב הב"ח [אורח חיים סימן תרפ"ה] וז"ל כתב מהרש"ל, דממה שכתב מהר"א בתרומת הדשן [סימן ק"ח] דצריך טפי שישמע קריאת פרשת זכור בציבור ממקרא מגילה, יראה להדיא שאין הקטן עולה למפטייר בפרשת זכור, ואף על פי שהשליח ציבור קורא בתורה, מה בכך, הא בעינן בר חיובא לעלות והוא גם כן קורא בתורה, אלא שהשליח ציבור קורא בקול רם שלא לבייש וכו' [ענין תוספות פרה דאורייתא היא, וכמדומה שכך מצאתי בחידושי מרדכי, עכ"ל [מהרש"ל]. ואינו נכון, דבקטן היודע למי מברכין ודאי שרי אף על פי שהקטן קורא בקול רם, דהא קטן עולה למנין שבעה [שולחן ערוך אורח חיים סימן רפ"ב סעי' ג'], וקריאת התורה בכל שבת היא דאורייתא מוידבר משה את מועדי ה' כדאמרינן בירושלמי שהבאתי לעיל, ואפילו בקטן שאינו יודע למי מברכין, לא ידעתי למה לא יצאו השומעין בקריאת השליח ציבור פרשת זכור מן הספר תורה, דמאי נפקא מינה בעולה לספר תורה אם הוא גדול או קטן, הא עיקר החיוב הוא שישמעו לקריאת התורה מהקורא מתוך ספר התורה, עכ"ל הב"ח.

והטורי זהב [שם, סק"ב] הביא דברי תרומת הדשן, המהרש"ל והב"ח באורך, והכריע בזה להלכה וז"ל ולעניות דעתי נראה, דבקטן שאין יודע למי מברכין, אין יוצאין ידי הברכה על ידו, ואין יוצאין ידי קריאה בלא ברכה, על כן אין להקרות למפטייר לקטן שאינו יודע למי מברכין, אבל בידוע למי מברכין נראה דשפיר יוצאין, ובסימן רפ"ב [סעי' ד'] פסק הרמ"א דקטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בארבע פרשיות שמוסיפין באדר, ונראה דביודע למי מברכין קאמר, עכ"ל. בקיצור היוצא מכל הני"ל שיש לפנינו שלוש שיטות בענין אם קטן עולה לתורה לקריאת פרשת זכור, שחובת קריאתה מן התורה.

(א) דעת מהרש"ל, שאין קטן עולה לקריאה זו כלל, אפילו אם השליח ציבור קורא בתורה הוא גדול.
(ב) דעת הב"ח, שקטן עולה לקריאה זו, והיכא שיוודע למי מברכים אף יכול לקרוא בתורה בעצמו ולהוציא את הרבים ידי חובתם, והיכא שהשליח ציבור קורא בתורה הוא גדול, אפילו קטן שאינו יודע למי מברכים יכול לעלות לקריאה זו.

(ג) דעת הט"ו, שבקטן היודע למי מברכים פסק כדעת הב"ח שעולה וקורא בתורה ומוציא את הרבים ידי חובתם, אבל בקטן שאינו יודע למי מברכים הכריע כדעת המהרש"ל שאינו עולה לקריאה זו כלל.

וכפי שהביא הט"ו, גם הרמ"א פירש בזה דעתו להלכה, שכתב [שולחן ערוך אורח חיים סימן רפ"ב סעי' ד'] וז"ל וקטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בד' פרשיות שמוסיפין באדר, וכן נוהגים רמ"א ור"מ אף על פי שיש חולקים, עכ"ל. הרי שחולק הרמ"א על דעת מהרש"ל, אולם אין הכרע מדבריו אם דעתו כדעת הב"ח או כדעת הט"ו.

לצד א' דהוה חובה על כל יחיד ויחיד מכלל ישראל, אז אין הקטן⁸ יכול לעלות לפרשת זכור.

לצד ב' דהוה חובת ציבור אז יכול⁹ הקטן לעלות לתורה לפרשת זכור.

לצד ב' דהוה חובת ציבור אז נשים מחיובים.¹¹

מקורות וביאורים

והנה, השיטות כולם צריכות ביאור. בדעת המהרש"ל, יש לנו להבין, אחר שהשליח ציבור הקורא בתורה הוא גדול ויכול להוציא את הציבור ידי חובתם, מה איכפת לן אם העולה הוא גדול או קטן. ושיטת הב"ח, שיכול הקטן אף לקרות בעצמו בתורה ולהוציא את הרבים ידי חובתו, לכאורה תמוהה ביותר, שהרי אין הקטן מוציא את הרבים ידי חובתו אף בדבר שהוא מדרבנן משום דלא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן [מסכת מגילה יט ע"ב תוספות ד"ה ורבי יהודה], וכל שכן בפרשת זכור שחובת קריאתה מן התורה. ועל דברי הט"ז שכתב, דבקטן שאין יודע למי מברכין אין יוצאין ידי הברכה על ידו, ואין יוצאין ידי קריאה בלא ברכה, כבר הקשה בפרי מגדים [סימן תרפ"ה משבצות זהב סק"ב] מהא דקיימא לן [מסכת ברכות יא ע"ב] שבכל המצוות ברכות אינן מעכבות, ואם כן מה בכך שאין הקטן יודע למי מברכים, הא יוצאין ידי חובת המצוה אף בלי ברכה כלל.

והנה, לבאר שיטות האחרונים, יש לנו להקדים תחילה בביאור יסוד נכבד המבואר בדברי רבותינו גדולי האחרונים בגדר חיוב קריאת התורה בציבור, והוא, שחיוב זה איננו חובה המוטלת על היחיד, שנאמר שכל יחיד ויחיד חייב לקרוא בתורה, ובקריאת התורה מפי השליח ציבור יוצא היחיד ידי חובה מדין שומע כעונה, אלא היא חובה המוטלת על הציבור, שכל ציבור של עשרה מירשאל חייבים לקרוא בתורה מידי שבת בשבתו ובשאר כל זמנים שקבעו בהם חובה זו [עיי' ביש לחקור פרשת יתרו באריכות].

ובאותו סגנון נתנבא בשו"ת צמח צדק [ליובאוויטש, אורח חיים סוף סימן ל"ה], ליישב הא דקיימא לן במתניתין [מסכת מגילה כד ע"א] קטן קורא בתורה ומתרגם, ולכאורה איך יכול הקטן לקרוא בתורה לפני הציבור ולהוציאם ידי חובתם, הא אין הקטן מוציא את הרבים ידי חובתו אף בדבר שהוא מדרבנן משום דלא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן, וכדקיימא לן במשנה שם אבל אינו פורס על שמע ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו, וכן הלכתא בקריאת המגילה [שם, יט ע"ב, ועיי' שם בתוספות ד"ה ורבי יהודה] הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן.

אלא על כרחך צריך לומר, ששונה חיוב קריאת התורה בציבור ממצות קריאת המגילה, שבקריאת המגילה מוטלת חובת קריאתה על כל יחיד ויחיד, ולכן אין הקטן יכול לקרוא המגילה לאחרים להוציאם ידי חובתו, אבל קריאת התורה אינה חובה על היחיד, אלא היא חובה המוטלת על הציבור שיקראו בתורה, ובשביל שיצאו ציבור ידי חובה זו סגי אף בקריאת קטן, כיון שמכל מקום קראו בתורה בציבור.

ובזה ביאר הדין שפסק הרמ"א [שולחן ערוך אורח חיים סימן קל"ט סעי' ג' בשם מהרי"ל] שסומא אף שאינו יכול לקרוא בעצמו בתורה, כיון שאסור לקרות בתורה אפילו אות אחת שלא מן הכתוב, מכל מקום עולה לתורה ושומע מן השליח ציבור ומברך הברכות לפניו ולאחריו ומבאר בצמח צדק דברי מהרי"ל, שאמנם אם היתה קריאת התורה חובה על היחיד, שחייב העולה לקרוא בתורה והשומעים יוצאים ידי חובה על ידו מדין שומע כעונה, ודאי לא היה הסומא יכול לעלות לתורה מאחר ואסור לו לקרוא בתורה שלא מן הכתוב. אלא על כרחיו לומר, שעיקר חובת קריאת התורה היא חובה החלה על הציבור ולא על היחיד, ולכן אף הסומא יכול לברך על הקריאה שקורא שליח ציבור בתורה, שהרי אין הברכה באה אלא על הקריאה בציבור, ובהוה שוה סומא השומע הקריאה לשאר כל אדם.

⁸ וכצד זה הוא דעת מהרש"ל שאין קטן עולה לקריאת פרשת זכור כלל ואפילו אם השליח ציבור הקורא בתורה הוא גדול, משום דסבר המהרש"ל דשאני חובת קריאת פרשת זכור מקריאת התורה בעלמא, שאם בקריאת התורה הראנו לדעת שאינה חובה החלה על היחיד אלא היא חובת ציבור, ולכן קטן עולה למנין שבעה, הרי שפרשת זכור שחובת קריאתה מן התורה, היא מצוה המוטלת על היחיד, שחובה על כל יחיד ויחיד לקרוא פרשה זו ונמצא שהעולה לתורה לקריאת פרשת זכור מוציא את הרבים ידי חובת המצוה מדין שומע כעונה, ומשום הכי פשוט וברור דעת מהרש"ל שאין קטן עולה לקריאה זו, שהרי אין הקטן יכול להוציא את הרבים ידי חובתו. וכן הדין לפי מהרש"ל אפילו היכא ששליח ציבור הקורא בתורה הוא גדול מכל מקום אין קטן עולה לתורה, כיון שמעיקר הדין העולה הוא המחויב לקרוא הפרשה בעצמו, אלא שתקיפו חכמים שיקרא השליח ציבור שלא לבייש את שאינם יודעים לקרוא, וכדברי מהרש"ל בשם התוספות, שכתבו [מסכת מנחות ל ע"א ד"ה שמונה, וכעין זה במסכת בבא בתרא טו ע"א ד"ה שמונה] וז"ל דבימי החכמים לא היה רגילות שייסע שליח ציבור לקרוא בתורה וכו', ומה שנוהגין עכשיו שמסייע שליח ציבור לקרוא בתורה, כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות וכו', עכ"ל.

⁹ וכצד זה סובר הב"ח, ופוסק שקטן עולה לתורה לפרשת זכור וקורא, משום שחולק על סברת מהרש"ל, וסבירא ליה שאף שחובת קריאת פרשת זכור מן התורה, הרי גדר החיוב דומה לחובת שאר קריאות בתורה בציבור, שאף הן מן התורה לדעת הב"ח, כלומר שחובה על הציבור לקרוא פרשה זכור במנין עשרה, אבל אינה חובה על כל יחיד ויחיד לקרוא, ומשום הכי אף הקטן עולה לתורה לקרוא פרשת זכור לפני הציבור, כשם שקטן עולה לתורה למנין שבעה. והיכא שהשליח ציבור הקורא לפני העולה הוא גדול, דעת הב"ח שאף אם העולה הוא קטן שאינו יודע למי מברכים יוצאים הציבור ידי חובתם, שהרי מצד קריאת השליח ציבור מיקרי שפיר קריאה בציבור לצאת בה ידי חובת המצוה, ועל הברכה שבירך הקטן לא קפדינן, דסבירא ליה להב"ח שהברכה שמברך העולה לתורה אינה מדין ברכת המצוות, שהרי כבר בירך על התורה בקומו בבוקר, אלא שנתקנה משום כבוד התורה כשקורא בציבור, וכדברי הטור [אורח חיים סימן קל"ט] והמחבר [שם, שולחן ערוך סעי' ח' בזה, ולכן כיון שהקורא בתורה הוא גדול, לא איכפת לן מברכת הקטן].

ובאה הדעה השלישית והכריע ביניהם, הלא הוא דעת הט"ז, שמחלק בין קטן שיועד למי מברכים שבזה דעתו כדעת הב"ח שעולה לקריאת פרשת זכור, לבין קטן שאינו למי מברכים, שבזה חולק על הב"ח וסבירא ליה שאינו עולה לקריאה זו אף אם השליח ציבור הקורא בתורה הוא גדול. וביאור שביטתו, שבעיקר הדבר דעתו כדעת הב"ח, שקריאת פרשת זכור, אף שהיא חובה מן התורה, דומה גדרה לשאר קריאות בתורה בציבור, שאינם חובה על היחיד כי אף חובת הציבור, ומשום הכי קטן היודע למי מברכים שפיר עולה לתורה לפרשת זכור וקורא, וכאשר ביארנו בדעת הב"ח. ברם באה חולק הט"ז על הב"ח, דסבירא ליה שהברכה שמברכים על קריאת פרשת זכור היא מדין ברכת המצוות, כשם שחייב לברך לפני קיום כל אחת ממצוות התורה [ראה מסכת פסחים ז ע"ב], ולכן סבירא ליה לט"ז שקטן שאינו יודע למי מברכים אינו יכול לעלות לתורה אף אם הקורא בתורה הוא גדול, משום שנחשב כמי שלא בירך כלל על המצוה, ואף שברכות אינן מעכבות, מכל מקום ודאי שאין להעלותו לתורה מעיקר הדין שהרי מחסר ברכת המצוות. אבל קטן היודע למי מברכים, אף שאינו מוציא את הציבור בברכתו, די לנו במה שבירך הברכה בעצמו. ויתבאר ענין זה על פי מה שהוכיחו האחרונים, שברכת המצוות אינה באה על החיוב המוטל על האדם לקיים המצוה, וכמו כן אין הברכה באה על עצם קיום המצוה, אלא חכמים תיקנוה על עשיית מעשה המצוה.

¹⁰ הנה שנינו במשנה במסכת סוטה [מד ע"ב] למלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, החינן במצות זכירת עמלק [מצוה תרג] כתב שאין מצות זכירת עמלק אלא רק על זכור, כי הזכרים מוטל להם לעשות המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים, וקשה הרי במשנה כתוב במפורש שגם הנשים חייבות במלחמה כמו שכתוב שם אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאין למלחמה, ויש לתרץ בהחקירה הנ"ל דאם נאמר שמלחמת מצוה היא מצוה על הציבור, ואילו מצות מחיית עמלק היא מצוה על היחיד, מיושב דהמצוה על הציבור מחיובים כל הציבור כציבור, ואפילו הנשים חייבות, דבציבור אין חילוקים בין אחד לשני, שהתורה חייבה את הציבור, ובתור חובת מהציבור היא חייבת, ולא שייך על זה פטור שאינה במלחמה, אבל במחייית עמלק הוא חיוב על כל יחיד ויחיד, ובהוה סובר החינן שהתורה הטילה את חובת מלחמה על מי שהוא בר מצוה ולא על נשים שאינן בנות מלחמה.

¹¹ ולצד זה קשה המשנה הנ"ל אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאין למלחמה, עיי' ברש"ש [שם] דכתב דשמא הם מצוות להיות אופות ומבשלו תבשילו לעזור במלחמה, אבל לא המלחמה עצמה, אבל אם כן למה אינן מצוות להזכיר במחייית עמלק אם הם מחויבות במלחמה יכולות לעזור למחייית עמלק, וברדב"ז [מלכים פ"ז ה"ד] כתב ליישב באופן אחר שכלה מחופתה הכוונה שמכיוון שהחתן הלך למלחמה הכלה מפסיקה את השבע ברכות ואינה נוהגת כבר ימי חופה. על עצם הדין שחתן יוצא למלחמה יש להקשות הא הכלל הוא דעוסק מן המצוה פטור מן מצוה אחרת א"כ כיון דחתן הוא עוסק במצוה אז למה אינו פטור מן המצוה של לצאת למלחמה, לצד ב' דהוה חובת הציבור אז יש לתרץ דכיון דהוה חובת הציבור אז יש כח להמלך לכפות העם להלחם.

יש לתרץ שהחיוב למחות כל דבר הוא מחובת ציבור¹³ ובמחייט המן הוי בגדר מלחמה דיחיד דהרי הוי קודם הבית השני דליכא דין ציבור עד דסליק עזרא, ולהכי ליכא דין מחיה על ממונו.¹⁴

ובנוגע הקשיא הא המן היה מזרע עמלק וא"כ איך לקחו את בית המן.¹²

מקורות וביאורים

¹² על עצם הקשיא עיין בספר אבי הנחל [סימן י"ד] שתירץ דהרי המן היה עבדו של מרדכי [כדאיתא במגילה ט"ו ע"א] ומה שקנה עבד קנה רבו, אמנם לכאורה הרי כבר נתייאש ממנו ופקע קנינו ותו לא הוה עבדו נמצא דהוי ממון עמלק וטעון איבוד, אבל י"ל דעבד הותקש לקרקע ולא מהני יאוש ואין כאן מקומו להאריך בזה.

¹³ יסוד הדברים ראיתי במשך חכמה [שם] דמבואר דהצווי להרוג את הגמל של עמלק הוא רק בדין מחיה שעל הצבור, ולא בדין מחיה שעל היחיד, והיינו דהמצוה שעל הצבור היא למחות זכרו של עמלק שלא יהא נזכר שם עמלק אפילו על בהמה, ומש"ה צריך להרוג גם בהמתו, משא"כ המצוה שעל כל יחיד הוא להרוג עמלק עצמו, ואין מצוה לאבד הצאן והבקר, והוכיח כן מוא דמפורש בשמואל [א כז ח ט] ויעל דוד וגו' והכה וגו' ולקח צאן ובקר וחמורים הרי דביחיד אין מצוה לאבד הצאן והבקר עכ"ד. ועי' בהקדמה לשו"ת עונג יו"ט בהא דשאל לא הרג הבהמות, כיון דהדין שעל הצבור תלוי במלך, וסבר בעצמו דאינו ראוי להיות מלך, וזהו שא"ל שמואל דנמשח למלך וכו'.

¹⁴ ולפ"ז יש לתרץ עוד קשיא: דהקשו האחרונים דהנה במכילתא פר' בשלח איתא דנשבע המקום בכסא שלו שאם יבוא מכל האומות יקבלוהו, ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו שנא' ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה, ואמר בן איש גר עמלקי אנכי נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו אם יבוא מכל האומות שבעולם להתגייר שיקבלוהו ומעמלק ומביתו שלא יקבלוהו מיד ויאמר לו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך לכך נאמר מדור דור, ומבואר במכילתא דאין מקבלים גרים מעמלק, ובפשטות משמע דלא חל הגירות ולכן הרגו דוד, והקשה האחרונים [עיין בפ"י הגר"פ ל"ת רס"ג ובחזו"א י"ד סי' קנ"ז סק"ה] איך אמרו בגיטין [נ"ז ע"ב] מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק והרי אין מקבלים גרים מעמלק ולא חייל הגירות.

ויודע לתרץ ע"פ מה שדנו האחרונים [עי' גליוני הש"ס] דעל בן בתו של עמלק ליכא דין מחייט עמלק, כיון דבאומות הלך אחר הזכר, ושכן משמע ברמב"ם [במו"נ] דהוי מבני הבת ואם האב כנעני הבן כמותו, ממילא נמצא דעל בן בתו של עמלקי ליכא חיוב להרוג.

אבל נראה לפי מה שביארו בהאחרונים דעכו"ם אית ליה קנין בבנו כשורו ועבדו [עי' זכר יצחק, וזרע אברהם לחתן האו"ש שביארו בזה המכילתא בפ' בא דס"ד דגר יעוכב בק"פ מחמת בניו העכו"ם] וא"כ י"ל דגם על בן בתו של עמלק איכא דין להורגו כמו שצריך להרוג בהמה של עמלק דהא מ"מ עי"ז נשאר זכר לעמלק דבן בתו של עמלק הוי בקנין הממון של אביו ואמו ונמצא דהוי ממון של עמלקי, [ואפי' תימא דלסב ליכא קנין ממון בנכדו מ"מ הרי ע"י נכדו נשאר זכר מעמלק] ועכ"פ הוי גם ממון של אמו וחל עליו דין מחיה דלא גרע מהטעם שיאמרו גמל זה של עמלק, וא"כ מצד המצוה שעל הצבור שלא יזכר מעמלק צריך להרוג גם בן בתו כמו שהורגים בהמתו, ומעתה נראה לבאר המכילתא הנ"ל דאמר"י נשבע הקב"ה שלא ישאר נין ונכד של עמלק דהיינו אף מבן בתו כדי שלא יאמרו גמל זה וכו' דהוי כדון בהמת עמלק דחייבין להורגה אלא דהני"מ בזה דבנו של עמלק דהוא בעצמו עמלק לא יהני גירותו כיון דבעמלק איכא דין מחיה בכל גוונא, אבל בן בתו דכל הדין מחיה הוא מטעם שלא יזכר כבהמת עמלק א"כ שפיר בנתגייר מהני הגרות דתו ליכא זכר מעמלק דלא גרע מעמלק שמכר בהמתו לישראל דליכא כבר דין מחיה כיון דלא נשאר זכר מעמלק [וכ"כ בעונג יו"ט שם] וניחא הגמ' דמבני בניו של המן וכו' וכמש"כ הגליוני הש"ס דמייירי בבן בתו וכמבואר ובוזה יש לבאר גם לשון המכילתא שם אמחה לו ולמשפחתו דהכוונה דגם משפחת עמלק מהאם איכא עלה דין מחיה דלא גרע מבהמת עמלק ויתכן דנ"מ בכ"ז נמי לפ"ד העונג יו"ט בהקדמה שם בהגהה דדין מחיה על הבהמות הוא הדין לאחר שהרגו כל אנשי עמלק דאז חייב גם להרוג הבהמות כדי שלא ישאר זכר וכו' עי"ש.

בענין מצות מחית עמלק בציבור

שאלות ויסודות שיתבררו בתוך הדברים

- א] בהקשיא שהרי לא מצינו בכל מצוות התורה שיהא מנין עשרה תנאי בקיום המצוה, ואם כן מנא ליה לומר שצריך עשרה כדי לצאת ידי חובת מצות זכירת מעשה עמלק.
- ב] בהחקירה בענין הזכירה במחית עמלק אם זה חלק ממחית עמלק, או דהוה מצוה בפני עצמו.
- ג] נפק"מ א' איזה כוונה צריכין לכוון כדי לצאת ידי חובתו.
- ד] נפק"מ ב' אם מצות זכירה ומחית עמלק הוה מצוה אחד או ב' מצות.
- ה] נפק"מ ג' אם מצוה זכירה נוהג בכל יום וכל רגע, או רק משנה לשנה.
- ו] נפק"מ ד' אם יכול לצאת ידי חובתו של קריאת פרשת זכור, בקריאת פרשת זכור ויבא עמלק.
- ז] נפק"מ ה' אם נשים מחויבים במצוה זו.
- ח] נפק"מ ו' אם זכירה הוה חובת ציבור או חובת יחיד.

ויש להקשות ¹⁵ שהרי לא מצינו בכל מצוות התורה שיהא מנין עשרה תנאי בקיום המצוה, ¹⁶ ואם כן מנא ליה לומר שצריך עשרה כדי לצאת ידי חובת מצות זכירת מעשה עמלק.

ויש לתרץ ע"פ החקירה הבא. ¹⁷

תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח [דברים כה' יט']

במחבר בשו"ע [תרפ"ה סעיף ז'] כתב יש אומרים שפרשת זכר ופרשת פרה אדמה חיבים לקרותם מדאורייתא, לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבוא למקום שיש מנין בשבתות הללו כדי לשמע פרשיות אלו שהם מדאורייתא.

מקורות וביאורים

¹⁵ הנה חידוש גדול מצינו בדברי הרא"ש, שלא זו בלבד שקיום מצות זכירת מעשה עמלק הוא בקריאת הפרשה בספר תורה, כדברי התוספות, אלא אף מצוה מן התורה לקרוא קריאה זו בציבור עשרה דוקא.

שעל דברי הגמרא בפרק שלשה שאכלו [מסכת ברכות מז ע"ב] מעשה רבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, ומקשה הגמרא, והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר [ויקרא כה מו] לעולם בהם תעבדו, ומתרץ לדבר מצוה שאני, עכ"ד הגמרא, כתב הרא"ש [שם, פרק ז' סימן כ'] מצוה דרבים שאני, דאליים עשה דרבים דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל [ויקרא כב לב], דהיינו עשה דמקדשין את השם בעשרה ברבים [ראה מסכת מגילה כג ע"ב], ואפילו הוה מלתא דרבנן, כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה, אפילו הכי דחי עשה דיחיד, דלא מסתבר לי דמייירי בעשרה דאורייתא כגון לקרות פרשת זכור שהוא מן התורה, דמשמע דבכל ענין איירי, עכ"ל.

וכדברי הרא"ש פסק בתרומת הדשן [סימן ק"ח], וז"ל שאלה, בני הישובים שאין להם מנין בעיר, ורצונם ללכת אל הקהילות הסמוכות להם לימי הפורים כדי לשמוע מקרא מגילה בציבור, צריכין ליהוה שיקדימו ביאתם גם לשבת פרשת זכור שהוא סמוך לפורים או לאו. **תשובה**, יראה דאדרבה צריך טפי שישמע קריאת פרשת זכור בצבור ממקרא מגילה, אף על גב דמקרא מגילה עדיפא וכל מצות נידחית מפניה, מכל מקום לדעת רוב הפוסקים נקראת היא ביחיד, אבל קריאת פרשת זכור כתב האשירי פרק שלשה שאכלו [מסכת ברכות פרק ז' סימן כ'] דעשה דאורייתא הוא לקרות בעשרה וכו', ובתוספות שני"ץ שכתבו דאין שום קריאה מדאורייתא רק פרשת זכור, ובתוספות הקצרות מברכות פרק שני [מסכת ברכות יג ע"א תוספות ד"ה בלשון הקודש] פירש דפרשת זכור ופרשת פרה אדמה חייבים לקרות מן התורה וכו'. ואם כן, צריך ליהוה יותר שישמע קריאת פרשת זכור בעשרה ממקרא מגילה בזמנה, אלא שהעולם לא זהירי בהכי, עכ"ל.

וכדבריהם, אף פסק המחבר להלכה בשולחן ערוך [אורח חיים סימן תרפ"ה סעיף ז'] שקריאת פרשת זכור בעשרה היא מן התורה, וז"ל יש אומרים, שפרשת זכור ופרשת פרה אדמה חייבים לקרוא מדאורייתא, לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבא למקום שיש מנין בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא, עכ"ל.

ואולם שיטה זו, לכאורה, תמוה ביותר וזקוקה לביאור, שמנין מצא הרא"ש מקור לדבריו שצריך עשרה לקיום מצות זכירת מעשה עמלק והיכן מצא רמז לכך, שהרי לא מצינו בכל מצוות התורה שיהא מנין עשרה תנאי בקיום המצוה, ואף שמצינו במשנה במסכת מגילה [כג ע"ב] דין עשרה בתפילה, בנשיאת כפים ובקריאת התורה ועוד, הרי אין חיוב עשרה מעיקר דיני אותם המצוות, ואין קיומן תלוי בזה, ולא הוה אלא מדין דבר שבקדושה, דילפינן התם בגמרא מקראי כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, ואם כן מנא ליה לרא"ש לומר שצריך עשרה כדי לצאת ידי חובת מצות זכירת מעשה עמלק.

וכבר תמה על שיטת הרא"ש בשער הציון [סימן תרפ"ה ס"ק ה'] וז"ל אף דהמנן אברהם הביא בשם תרומת הדשן דהרא"ש כתב דעשה דאורייתא לקרות פרשת זכור בעשרה, איני יודע שום מקור לזה, והאי דרבי אליעזר שחרר עבדו, הוא משום דעיקר קריאת זכור הוא מצות עשה דאורייתא, ורבנן תקנו לקרותה בצבור, ועיינתי ברא"ש ואין הכרח לדברי תרומת הדשן, וצריך עיון, עכ"ל. ואכן, שיטת הרא"ש היא שיטה יחידאה, ולא מצינו כוותיה בדברי שאר הראשונים. ¹⁶ ואף שמצינו במשנה במסכת מגילה [כג ע"ב] דין עשרה בתפילה, בנשיאת כפים ובקריאת התורה ועוד, הרי אין חיוב עשרה מעיקר דיני אותם המצוות ואין קיומן תלוי בזה ולא הוה אלא מדין דבר שבקדושה, דילפינן התם בגמרא מקראי כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה.

¹⁷ כדי להיבין הסוגיא ובויתר מה שצריכין החקירה יש להקדים יסוד הדברים.

מצות זכירת מעשה עמלק, למדוה חז"ל מהפסוק [דברים כה יז] זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים, ודרשו בברייתא במסכת מגילה [יח ע"א] [זכור יכול לבא, כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור בפה, ע"כ, וכענין זה איתא בספרי [פרשת כי תצא פיסקא רצ"ו]. והנה מדברי חכמינו ז"ל לא למדנו כי אם חובה לזכור בפה מעשה עמלק, אבל לא שמענו כלל מצוה לקרוא זכירה זו בספר תורה דוקא, ברם ידועים דברי התוספות בכמה מקומות [מסכת ברכות יג ע"א ד"ה בלשון הקודש, מסכת מגילה יז ע"ב ד"ה כל התורה] שכתבו מפורש שקריאת זו של פרשת זכור הוה מצוה מן התורה, וז"ל בפרשיות המחוייבין לקרות דאורייתא כמו פרשת זכור, עכ"ל, ועוד כתבו וז"ל שהרי קריאת התורה אינה מן התורה אלא מדרבנן לבד מפרשת זכור דהוה דאורייתא, עכ"ל.

ואם כי לא כתבו התוספות מקור לדבריהם, איה מצאו שורש לומר שמצוה זו של זכירת מעשה עמלק היא בקריאת הפרשה בספר תורה דוקא, נראה שלמדו כן מסוגיית הגמרא במסכת מגילה [שם], על דברי המשנה [שם, יז ע"א] הקורא את המגילה וכו' קראה על פה וכו' לא יצא, וקאמר גמרא, קראה על פה לא

יש לחקור בענין הזכירה במחיאית עמלק אם זה חלק ממחית עמלק, או דהוה מצוה בפני עצמו.

צד א' הוא ¹⁸ דהוה חלק ממצות מחיית עמלק. ¹⁹

צד ב' הוא ²⁰ דהוה מצוה בפני עצמו.

והנפקא מינה.

נפק"מ א' איזה כוונה צריכין לכוון כדי לצאת ידי חובתו. ²¹

לצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק אז צריכין לכוון שהמצוה הוא כדי לשמור השנאה כלפי עמלק דכשבא אפשריות לידו לעקור עמלק יהיה השנאה בליבו.

לצד ב' דהוה מצוה בפני עצמו אז צריכין לכוון שה' רוצה שנזכור שכל המיצר לישראל שנאוי לפני השם ברוך הוא, או שלפי שרפו ידיהם מדברי תורה לפיכך בא עמלק עליהם.

נפק"מ ב' ²² אם מצות זכירה ומחית עמלק הוה מצוה אחד או ב' מצות.

לצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק, אז נמצא דלא הוה אלא מצוה אחד. ²³

לצד ב' דהוה מצוה בפני עצמו, אז נמצא דהוה ב' מצות.

מקורות וביאורים

יצא וכו', מנלן, אמר רבא אתיא זכירה וזכירה, כתיב הכא [אסתר ט כח] והימים האלה נזכרים, וכתיב התם [שמות יז יד] כתב זאת זכרון בספר, מה להלן בספר אף כאן בספר, וממאי דהאי זכירה קריאה היא דלמא עיון בעלמא, לא סלקא דעתך דתניא, זכור, יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכתב הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור בפה, ע"כ.

ובספר האשכול [הלכות חנוכה ופורים] מביא דברי הגמרא, וכותב וז"ל ושמתת מהאי שמעתא, דזכירת עמלק נמי ספר בעי, דאי האי לא בעי ספר מקרא מגילה נמי לא בעי ספר, דהא אתיא זכירה דעמלק, עכ"ל. הרי שהוכיח בעל האשכול מדברי הגמרא כשיטת התוספות, שקיים מצות הזכירה הוא בקריאה בספר תורה דוקא.

וכן מצינו להרמב"ן בביאורו על התורה, על הפסוק בפרשת בשלח [שמות יז יד] ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים, פירש כן הרמב"ן בדברי הפסוק, וז"ל והנכון בעיני, כי 'בספר' ירמוז לספר התורה, כענין שכתוב [דברים לא כו] לקוח את ספר התורה הזה, יאמר כתוב זאת בספר תורת שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק, כי מחה אמחה את זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל, וזו היא המצוה שכתוב לנו במשנה תורה [שם, כז יז] זכור את אשר עשה לך עמלק, עכ"ל.

הנה למדנו מדברי הרמב"ן, שמשה נצטוו לכתוב מעשה עמלק עלי ספר, כדי שיוכלו בני ישראל לקיים מצות הזכירה שנצטוו בה להלן בפרשת זכור את אשר לך וגו', על ידי קריאת הפרשה בספר התורה, וכשיטת התוספות.

¹⁸ **וההסבר** הוא דיש לומר, שכוונת התורה בצוותה אותנו לזכור מעשה עמלק היא, שמאחר וציוונו התורה למחות זכר עמלק מתחת השמים, לכן כדי לבל נתרוץ מללחום מלחמת ה' ולמחות זרע עמלק, ציוונו התורה לזכור את מעשהו הרע שעשה עמנו בצאתנו ממצרים, ובכך נעורר בלבבותינו שנאה לזרע עמלק, הוי אומר, שתכלית מצות זכירת מעשה עמלק הוא כדי שנבוא על ידה לקיים מצות מחיית עמלק.

כצד זה משמע בהחיות, דכתב בענין הזכירה [מצוה תרג] וז"ל ונוהגת מצוה זו [זכירת עמלק] בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם לעשות מלחמה ונקמת האויב לא לנשים עכ"ל, ונראה ברור מדברי החיות הג"ל דתלי טעמא דפטור וחובת המצוה בפטור וחובת המלחמה, דמישך שייך באופן ישר ענין הזכירה להמחיה, ולכן נהוגת מצוה זו בזכרים כי להם לעשות מלחמה ונקמת האויב וממילא פטורות הנשים דאינם בנות מלחמה ומשמע בהדיא דהזכירה חלק מחלקי המחיה ולא דין עצמי.

אלא דעדיין יש להיעיר בדברי החיות במה שכתב שנוהגת מצוה זו דהזכירה בכל מקום ובכל זמן ומשמע דנוהגת מצות הזכירה כהיום הזה, והנה זה ברור דלדין ליתא המצוה של מחיה דאינה נוהגת בזמן הזה, וא"כ החיות נראה כמזכי שטרא לבי תרי, שהרי מבואר בדבריו דהזכירה חלק מחלקי המחיה, ואם ליתא להמחיה א"כ בטלה לה הזכירה, וכמו שפטר הוא נשים מטעם שאין נוהגת בהם המחיה ה"ה היה צריך להיות בזכירה בזמנה"ז גם בזכרים, ומזה שכתב שנוהגת הזכירה בזמנה"ז אע"פ שהמחיה אינה נוהגת כהיום הזה היה מקום לומר דיש דין עצמי בהזכירה שאינו נוגע להמחיה כלל וצ"ע.

¹⁹ **כצד זה מבואר בהרמב"ם** בספר המצוות [עשה קפ"ט], וז"ל והמצוה הקפ"ט היא, שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק מהקדימו להרע לנו, ושנאמר זה בכל עת ועת, ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו, ונזרז העם לשנוא אותו, עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מן הנפשות עם אורך הזמן, והוא אמת ויתעלה [דברים כה יז] זכור את אשר עשה לך עמלק, ולשון סיפרי [פיסקא רצ"ו] זכור את אשר עשה לך בפה לא תשכח בלב, כלומר אמור מאמרים בפין שיחייבו בני אדם שלא תסור שנאתו מהלבבות וכו', עכ"ל. הרי מפורש בדבריו שמטרת המצוה אינה באה לתכלית בפני עצמה, אלא לשם מצות מחיית עמלק, וכלשונו שכתב ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו ונזרז העם לשנוא אותו, וכן מתבאר עוד מתוכן כל דבריו בביאור המצוה, ומבואר כן גם בדברי הרמב"ם במשנה תורה, שכתב [הלכות מלקים פרק ה' הלכה ה'] וז"ל וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק, ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואירבתו כדי לעורר איבתו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו, עכ"ל. הרי שכך הרמב"ם שני המצוות זו בזו.

וכסברא זו בביאור יסוד המצוה, שמענו גם מלשון הרמב"ן בפירושו על התורה [דברים כה יז], וז"ל והנכון בעיני, שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכן נצטוונו למחות את שמו, עכ"ל.

²⁰ דהיינו **דצד הוא שיש לומר**, שמצות הזכירה אינה תלויה במצוות המחיה, אלא בא לתכלית בפני עצמה, שרצה הבורא ב"ה להשריש בלבנו שנאה כלפי זרע עמלק על שהיו הראשונים שהתגרו בישראל בצאתם ממצרים ובכך ניתן אל לבנו שכל המיצר לישראל שנאוי לפני השם ברוך הוא, כמו שכתב החיות להסביר טעם המצוה של מחיית עמלק, או שמטרת המצוה היא להזכירנו העונ שבגינו בא עמלק, וכדברי חכמינו ז"ל [מדרש תנחומא פרשת בשלח סימן כ"ה, מכליתא דרבי ישמעאל פרשת בשלח, מסכתא דעמלק, פרשה א'] שלפי שרפו ידיהם מדברי תורה לפיכך עמלק בא עליהם, ועיין בנוגע אלימלך בפרשת יתרו שמאריך שהחיות זכירה של מעשה עמלק הוא לזכור הטעם שבגללו בא עמלק וזה רפיון התורה, וכן משום שאמרו ישראל [שמות יז ז] היש ה' בקרבנו אם אין [רש"י שם, יז ח], ולכן ציוונו לזכור מעשה עמלק לבל נשכח עמו [ראה פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ג].

²¹ **כל אחד נמצא בלחץ להיות בטוח לצאת ידי חובתו**, אבל מה שהוא נחוץ לצאת ידי חובתו חסר להרבה אנשים, והיינו הכוונה הפשוטה של המצוה, ובפרט שהמחבר פוסק דמצוות צריכין כוונה, ובמקום שהתורה כותב הטעם, אז להרבה פוסקים יש חיוב כוונה אפילו למ"ד מצות אין צריכות כוונה, ממילא מאוד נחוץ לדעת הנפק"מ בהחקירה לצאת ידי חובתו.

²² יש ראשונים שהשמיטו מצות זכירת מעשה עמלק ממנין המצוות [רב סעדיה גאון ובעל הלכות גדולות וכן לרבינו אליעזר ממיץ בספרו ספר יראים] ולא מנו כלל מצוה זו במנין המצוות, ויש שמנו זה במנין המצוות ויש לעיין דבמה נחלקו, וז"ל שנחלקו בהחקירה הג"ל.

²³ **דלצד מובין למה לא מנו** הני ראשונים מצות זכירת עמלק כמצוה בפני עצמו, משום שתכלית מצות זכירת מעשה עמלק אינה מטרה בפני עצמה אלא כל עיקרה לעורר הלבבות להלחם בעמלק, ומשום הכי סבירא להו שמצות הזכירה אינה מצוה בפני עצמה כלל אלא נכללת היא בכלל מצות מחיית עמלק, ולא הוי חובת הזכירה אלא כעין הכשר מצוה לקיום מצות המחיה, ומשום הכי לא מנוה כמצוה בפני עצמו אלא כללוה במצות מחיית עמלק.

נפק"מ ג' ²⁴ אם מצוה זכירה נוהג בכל יום וכל רגע, או רק משנה לשנה.

לצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק, אז אי אפשר ²⁸ לצאת חיוב קריאת פרשת זכור, בקריאת פרשת ויבא עמלק.

לצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק, אז נמצא דלא הוה אלא מצוה אחד. ²⁵

לצד ב' דהוה מצוה בפני עצמו, אז י"ל שיכול ²⁹ לצאת חיוב קריאת פרשת זכור, בקריאת פרשת ויבא עמלק.

לצד ב' דהוה מצוה בפני עצמו, אז נמצא דהוה ב' מצות. ²⁶

נפק"מ ה' אם נשים מחיובים במצוה זו.

נפק"מ ד' ²⁷ אם יכול לצאת ידי חובתו של קריאת פרשת זכור, בקריאת פרשת ויבא עמלק.

מקורות וביאורים

²⁴ כתב הרמב"ם [הלכות מלכים פרק ה' הלכה ה'] וז"ל וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר [דברים כה יט] תמחה את זכר עמלק. ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו, שנאמר [שם, יז] זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו [מסכת מגילה יח ע"א] זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו עכ"ל. הנה למדנו מדברי הרמב"ם, שדייק בלשונו וכתב ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו וכו', שמצוה זו של זכירת מעשה עמלק אינה מצוה התלויה בזמן מן הזמנים, שנאמר שנהיה חייבים בו ביום אחד בשנה בלבד וכדומה, אלא המצוה נוהגת תמיד בכל יום ויום. וכן כתב בספר מצות גדול [שין סימן קט"ז] שייסד דבריו על לשון הרמב"ם, וז"ל וכשם שמצות עשה למחות את זרעו של עמלק, כך מצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו בדרך, לעורר איבתו תמיד ועברתו שמרה נצח, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, ותניא במגילה פרק שני זכור בפה יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה, עכ"ל.

אולם ה"ר מקוביל בספר מצוות קטן [מצוה קמ"ז] חולק על דבריהם, שכתב וז"ל לזכור מעשה עמלק דכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק, זהו בשבת שלפני פורים שמזכירין פרשת זכור עכ"ל. הרי לדבריו דחובת מצוה זו, היא פעם אחת בשנה בשבת שלפני פורים.

וכן הוא דעת בעל החינוך [מצוה תר"ג] שהאריך בזה וכתב וז"ל ואל הזכירה הזאת בלב ובפה לא ידענו בה זמן קבוע בשנה, או ביום כמו שנצטוונו בזכירת יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, והטעם כי בזכירה היא [של יציאת מצרים] עיקר הדת, וכמו שהרחבנו הדבור על זה בהרבה מקומות בספרי, אבל טעם זכירת מה שעשה עמלק אינו רק שלא תשכח שנאתו מלבנו, ודי לנו בזה לזכור הענין פעם אחת בשנה או שתי שנים ושלש. והנה בכל מקומות ישראל קוראים ספר התורה בשנה אחת או בשתיים או שלש לכל הפחות והנה הם יוצאים בכך מצוה זו. ואולי נאמר, כי מנהגן של ישראל בפרשת זכור לקרותה בשבת מיוחד בכך שנה תורה היא, ומפני מצוה זו היא שקבעו כן, והוא השבת שלפני פורים לעולם, ודין יהיה לקרותה ביום פורים לפי שהוא מענינו של יום כי המן הרשע היה מזרעו, אבל להודיע שקודם כן זה נצטוונו בזכירה זו קבעו הפרשה קודם לפורים, אבל סמכה לפורים על דרך מה שיאמרו זכרונם לברכה במקומות שמכו ענין לו, עכ"ל. ומחלוקת זו, כבר הביאה בספר חרדים [פרק י"ב אות כ"א] עיין שם.

בקיצור היצא מהג"ל דנחלקו החינוך והרמב"ם אימתי חייבים במצוה זו של זכירת עמלק, דלדעת החינוך אף אם קרא אחת לכמה שנים יצא ידי המצוה, ואילו להרמב"ם מחוייב לזכור בכל עת, ויש לעיין דבמה נחלקו, וי"ל שנחלקו בהחקירה הנ"ל.

²⁵ וכצד זה לומד החינוך ובהסבר הדבר הוא נראה שהיותו ושיטת החינוך שמצוה הזכירה יסודה הכשר והיכ"ת למצות מחיית עמלק, הרי שיסוד ענינה שהאדם לא ישכח את מציאות עמלק ואת מעשיו כדי שלא יבוא לבטל את מצות מחייתו, נמצא אפוא שאין ענין בעצם הזכירה כמטרה בפני עצמו, אלא רק כהכשר לצורך קיום מצות תמחה עמלק וזו המצוה, ומכיון שמטרת הזכירה כדי שלא ישכח שוב סגי בקריאה מדי פעם כדי שלא יבוא לשיכחה, זוהי כוונת הפרשה שבתחילתה כתיב זכור ובסופה כתיב לא תשכח כלומר תכלית הזכירה כדי שלא תשכח והדברים מבוטלים בלשון החינוך עיין לעיל.

[ויודיעו דברי החתום סופר [ח"ג אבן העזר סי' קי"ט] שטעם תקנת קריאת פרשת זכור אחת לשנה משום שזמן שכחה של אדם הוא ב' י"ב חודש ועל כן מחוייבים לקרוא אחת בשנה כדי שלא נשכח את מצות מחיית עמלק ואת מעשיו].

²⁶ כצד זה סובר הרמב"ם, וההסבר הוא שסובר שמצוה הזכירה מצוה בפני עצמה היא, ואינה רק הכשר למצות מחייה, אלא שאף עצם הזכירה מעלה בפני עצמה היא, ועיין בלשון הרמב"ם ביד החוקה ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב שאסור לשכוח איבתו ושנאתו הרי שלעולם יש לעורר איבתו ואין זה רק לצורך המלחמה ומכיון שהרמב"ם סבר שהזכירה מעלה בפני עצמה היא ולא רק כהכשר מצוה, על כן סבר שמצוה זו נוהגת בכל עת בדיק כשם שזכירת יציאת מצרים נוהגת בכל יום ולא סגי בקריאה פעם בכמה שנים שכן לדעת הרמב"ם לא סגי במה האדם אינו שוכח אלא דבעינן זכירה חיובית בכל עת.

ויתרה מזו דהרמב"ם לשיטתו יש לו הכרח לצד זה. והוא דמאחר שהרמב"ם סבר שמצות מחיית עמלק מוטלת רק על הציבור, ואינה מצוה המוטלת על היחיד מינה יליף שמצוה הזכירה אינה רק כהכשר למצות מחייה שהרי מצות הזכירה ואיסור השכחה מוטלת על כל יחיד ויחיד ועל כרחך שמצות זכירה הינה מצוה בפני עצמה ותכלית לעצמה.

²⁷ הנה במגן אברהם [סימן תרפ"ה] מביא דברי תרומת הדשן, שיותר צריך לזוהר שישמע קריאת פרשת זכור בעשרה משישמע מקרא מגילה בזמנה בעשרה, וחולק עליו המגן אברהם, וז"ל ולי נראה ליישב מנהג העולם, דאטו מי כתיב בתורה שיקראו דוקא בשבת זה, אלא שחכמים תקנו בשבת זו הואיל ושכיחי רבים בבית הכנסת, וסמוך לפורים כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה המן כמו שכתב הלבוש [סימן תרפ"ה סעי' א', וראה רש"י מסכת מגילה כט ע"א ד"ה ומפסיקין לשבת], ואם כן כששומע בפורים פרשת זכור עמלק נמי זכור מעשה עמלק ויוצא ידי חובתו, וכן הוא ברא"ם, מכל מקום כל אדם יהא זהיר וזריז במצוה לבוא למנין, ובמסכת מגלה [דף י"ח ע"א] משמע פשוטא דתלמודא דפרשת זכור דאורייתא, ומשמע שם דהוא הדין בפרשת ויבא עמלק יצא, עכ"ל.

ובמשנה ברורה [ס"ק ט"ז] מצדיק דברי תרומת הדשן ומכריע כדבריו להלכה, וז"ל אבל לעניית דעת עיקר דינו של המגן אברהם צריך עיון, דהא כתיב בתורה זכור את אשר עשה וגו' אשר קרך בדרך ויזנב בך וגו' תמחה וגו', והכוונה שלא לשכוח מה שעשה לנו עמלק, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכן נצטוונו למחות את שמו, כמו שכתב הרמב"ם בביאורו [דברים כה יז], וזה לא נזכר בפרשת ויבא עמלק, עכ"ל.

הרי לפנינו מחלוקת בין תרומת הדשן ומגן אברהם, בדין אם יוצאים ידי מצות זכירת מעשה עמלק בקריאת פרשת ויבא עמלק, לדעת תרומת הדשן אין יוצאים בה ידי חובה, אבל לדעת מגן אברהם שפיר יוצאים חובת המצוה אף בקריאת פרשת ויבא עמלק.

והנה סברת התרומת הדשן פריכה ביאור, מה טעם מצא לומר שאין יוצאים ידי חובת המצוה בקריאת פרשת ויבא עמלק, דמאי גרע פרשה זו מפרשת זכור את אשר עשה לך עמלק, וי"ל שתלי בהחקירה הנ"ל.

²⁸ וההסבר הוא משום דלצד זה שסובר שמצות הזכירה אינה תכלית בפני עצמה אלא תלוי ועומד במצות מחיית עמלק, נמצא ד'בפרשת ויבא עמלק לא נצטוו ישראל כלל במצות מחיית עמלק, שהרי לא כתבה תורה בפרשה זו אלא סיפור הדברים כהוייתם, אבל הצינו לישאל למחות זרעו של עמלק לא בא אלא בפרשת זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' שבסוף פרשת כי תצא, ומשום הכי מצות הזכירה, שכל עיקרה לא באה אלא לעוררנו לקיים מצות ה' למחות זרע עמלק, אינה בדין שנצא ידי חובתה אלא בקריאת פרשת זכור שבה נכתבה מצות מחיית עמלק, ולא בפרשת ויבא עמלק שאינה אלא סיפור דברים. ולכן שפיר כתב התרומת הדשן שבני היישובים יש להם להיכנס לעיר לשבת שלפני פורים לשמוע קריאת פרשת זכור בעשרה, כיון שאף ורק בקריאה זו יוצאים ידי חובת המצוה, ולא בקריאת פרשת ויבא עמלק שקוראים בפורים.

²⁹ וההסבר הוא משום דלצד זה שמצות הזכירה אינה תלויה במצות המחייה, אלא באה לתכלית בפני עצמה להזכירנו מעשה עמלק למען נלמד לקיחה ואף נקח מוסר, ולשם מטרה זו אין נפקותא כלל בין פרשת ויבא עמלק לבין פרשת זכור את אשר עשה לך עמלק וגו', ושפיר יוצא ידי חובת מצות הזכירה באיזה מהפרשיות שיקרא, ומשום הכי דעת המגן אברהם שיכול לצאת ידי חובת המצוה גם בקריאת ויבא עמלק שקוראים ביום פורים.

לצד ב' דהוה מצוה בפני עצמו אז י"ל דהוה חובת יחיד.

בנוגע הקשיא שהרי לא מצינו בכל מצוות התורה שיהא מנין עשרה תנאי בקיום המצוה, ואם כן מנא ליה לומר שצריך עשרה כדי לצאת ידי חובת מצות זכירת מעשה עמלק.

לצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק, אז י"ל³² דחיוב מחיית עמלק הוא רק על הציבור, וממילא נמצא דכל החיוב הוא רק כשיש ציבור.

לצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק אז י"ל דנשים פטורות.³⁰

לצד ב' דהוה מצוה בפני עצמו אז י"ל דנשים מחיבות.

נפק"מ ו'³¹ אם זכירה הוה חובת ציבור או חובת יחיד.

לצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק אז י"ל דהוה חובת ציבור.

מקורות וביאורים

³⁰ דעיין בחינוך [שם] שכתב דנשים פטורות משום דאינם בני מלחמה, וזה דווקא אם כל החיוב הוא תכלית להמלחמה ממילא י"ל שנשים לא חייבות.
³¹ עיין באריכות בהקדמה לעיל, אבל בקיצור הנקודה הוא דלצד א' דהוה חלק ממצות מחיית עמלק אז י"ל דכיון דהחיוב מחייה הוה חיוב מלחמה ממילא י"ל דהוה חיוב דרבים, משא"כ לצד ב' דהוה ב' מצות נפרדות א"כ אפילו אם נאמר שהחיוב מחיית עמלק הוה ע"י מלחמה, אבל הזכירה הוה מצוה אחרת ודוק.
³² וי"ל ד'הרא"ש סובר כצד זה, ונמצא שמצות זכירת מעשה עמלק באה לעורר מצות המחייבה ואינה תכלית בפני עצמה, והנה מבואר שמצות מחיית עמלק לא נאמרה אל היחיד שבישראל אלא היא מצוה שנצטוו בה הציבור, וכדברי הברייתא [מסכת סנהדרין כ ע"ב] תניא רבי יוסי אומר שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכריז זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ע"כ, הרי שכרך התנא מצות מחיית עמלק עם מצוות העמדת מלך ובניית בית המקדש, וכשם מצוות אלו נאמרו לציבור ולא ליחיד כך גם מצות מחיית עמלק. ומפורש כן בדברי הרמב"ם בספר המצוות בסיום מצוות עשה וז"ל וכשתשתכל, כל אלו המצוות שקדם זכרם, הנה תמצא מהם מצות שהם חובה על הציבור, לא לכל איש ואיש, כגון בנין בית הבחירה והקמת מלך והכרתת זרעו של עמלק, עכ"ל ובהו יבואר היטב שיטת הרא"ש ותרומת הדשן, שמאחר ומצות זכירת מעשה עמלק אינה תכלית בפני עצמה אלא תלוי במצות מחיית עמלק, אם כן כשם שמצות המחייבה היא מצוה על הציבור ולא על היחיד, כך גם מצות הזכירה היא מצוה שנצטוו בה הציבור ולא היחיד, ומשום הכי דעת הרא"ש שאין יוצאים ידי חובת מצות זכירת מעשה עמלק אלא בקריאה בציבור עשרה, אבל בקרא הפרשה ביחיד לא יצא ידי חובה.

בענין אם מצות זכירת עמלק הוה חיובי או שלילי

שאלות ויסודות שיתבררו בתוך הדברים

א] בהקשיא על הסוברים שיש חיוב זכירה מעשה עמלק בכל יום שהרי המצוה הוא לא תשכח, וכיון דזמן השכחה הוא רק לאחר יב חודש אז מה הטעם הסוברים שיש חיוב זכירה בכל יום.
ב] בהחקירה, אם מצות זכירת עמלק הוה חיובי או שלילי.

ציוונו להזכיר מעשיו הרעים כדי שלא תשכח שנאתו מליבנו.

צד ב' הוא בחובת הזכירה היא ציווי חיובי, כלומר שלא די לנו במה שלא נשכח מעשה עמלק, אלא אף נתחייבנו להזכירו בפינו תמיד.

ובנוגע השאלה שהרי המצוה הוא לא תשכח, וכיון דזמן השכחה הוא רק לאחר יב חודש אז מה הטעם הסוברים שיש חיוב זכירה בכל יום.

לצד ב' דבחובת הזכירה היא ציווי חיובי, כלומר שלא די לנו במה שלא נשכח מעשה עמלק, אלא אף נתחייבנו להזכירו בפינו תמיד, אז מובין למה איכא חיוב זכירה בכל יום.

תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח [דברים כה' יט']³³.

במג"א [סימן ס' ס"ק ב'] הביא בשם האריז"ל³³ הלכה למעשה שיש לזכור מעשה עמלק בכל יום ויום.

יש להקשות שהרי המצוה הוא לא תשכח, וכיון דזמן השכחה הוא רק לאחר יב חודש אז מה הטעם הסוברים שיש חיוב זכירה בכל יום.

ויש לתרץ ע"פ החקירה הבא.³⁴

יש לחקור בגדר מצות הזכירה שצונו התורה לזכור מעשה עמלק, אם הוא חיוב חיובי, או שלילי.

צד א' הוא³⁵ שכל עיקר רצון התורה בחובת הזכירה הוא, למונענו מלשכוח מעשה עמלק, ועל כן

מקורות וביאורים

³³ כתב הרמב"ם בהלכות מלכים [פרק ה' הלכה ה'] וז"ל וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו [מסכת מגילה יח ע"א] זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו, עכ"ל, הנה למדנו מדברי הרמב"ם, שדייק בלשונו וכתב ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו וכו', שמצוה זו של זכירת מעשה עמלק אינה מצוה התלויה בזמן מן הזמנים, שנאמר שנהיה חייבים בו ביום אחד בשנה בלבד וכדומה, אלא המצוה נוהגת תמיד בכל יום ויום, וכן כתב בספר מצוות גדול [עשין סימן קט"ז] שייסד דבריו על לשון הרמב"ם, וז"ל וכשם שמצות עשה למחות את זרעו של עמלק, כך מצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו בדרך, לעורר איבתו תמיד ועברתו שמרה נצח, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, ותניא במגילה פרק שני זכור בפה יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה, עכ"ל.

אולם הר"י מקורביל בספר מצוות קטן [מצוה קמ"ז] חולק על דבריהם, שכתב וז"ל לזכור מעשה עמלק דכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק, זהו בשבת שלפני פורים שמזכירין פרשת זכור, עכ"ל. הרי לדברי הסמ"ק חובת מצוה זו, היא פעם אחת בשנה בשבת שלפני פורים, וכן הוא דעת בעל החינוך [מצוה תר"ג] שהאריך בזה וכתב וז"ל ואל הזכירה הזאת בלב ובפה לא ידענו בה זמן קבוע בשנה, או ביום כמו שנצטוונו בזכירת יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, והטעם כי בזכירה הזאת [של יציאת מצרים] עיקר הדת, וכמו שהרחבנו הדבור על זה בהרבה מקומות בספרי, אבל טעם זכירת מה שעשה עמלק אינו רק שלא תשכח שנאתו מלבנו, ודי לנו בזה לזכור הענין פעם אחת בשנה או שתי שנים ושלש. והנה בכל מקומות ישראל קוראים ספר התורה בשנה אחת או בשתיים או שלש לכל הפחות והנה הם יוצאים בכך מצוה זו. ואולי נאמר, כי מנהגן של ישראל בפרשת זכור לקרותה בשבת מיוחד בכל שנה תורה היא, ומפני מצוה זו היא שקבעו כן, והוא השבת שלפני פורים לעולם, ודין יהיה לקרותה ביום פורים לפי שהוא מענינו של יום כי המן הרשע היה מזרעו, אבל להודיע שגודם נס זה נצטוונו בזכירה זו קבעו הפרשה קודם לפורים, אבל סמכוה לפורים על דרך מה שיאמרו זכרונם לברכה במקומות סמכו ענין לו, עכ"ל. ומחלוקת זו, כבר הביאה בספר חרדים [פרק י"ב אות כ"א] וז"ל מצות עשה לזכור תמיד מה שעשה לנו עמלק שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק וכו', וכתב סמ"ק דבשבת שלפני פורים שאנו קורין בפרשן תורה בפרשת זכור, אבל מלשון רמב"ם וסמ"ג משמע שמצות זכירה בכל יום, עכ"ל.

ויש לעיין דבמה נחלקו, וי"ל שנחלקו בהחקירה הבא.

³⁴ לא ראיתי מי שמדבר בזה, אבל אדרבה אם יש אחד שידוע יותר אשמח לשמוע.

³⁵ כצד זה סוברים הסמ"ק והחינוך, והטעם משום דסבירא להו שכל עיקר רצון התורה בחובת הזכירה היא שאך לא תשכח מלבנו מעשה עמלק ולא תמוש מזכרונינו, אבל אין חובה כלל על האדם לחזור ולהזכיר תמיד זכירה זו כל עוד לא סרה מלבו ולא שכחה, ומשום הכי כתב החינוך שדי לנו בזה לזכור הענין פעם אחת בשנה או שתי שנים ושלש ואין צריך להזכירה בכל יום ויום.

וכבר כתבו כן האחרונים [שו"ת חתם סופר אבן העזר חלק א' סימן ק"ט, חידושי מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות פרשת תצא מצוה תר"ה אות ב'] בטעם שתיקנו לקרוא פרשת זכור פעם אחת בשנה, על פי דברי הגמרא במסכת ברכות [נח ע"ב] אמר רב אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש, שנאמר [תהלים לא יג] נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד, ופירש רש"י [ד"ה ככלי אובד] וז"ל וסתם כלי לאחר שנים עשר חדש משתכח מן הלב, דיאוש בעלים לאחר שנים עשר חדש, בפרק אלו מציאות [בבא מציעא כח ע"א] מי שמצא כלי או שום מציאה חייב להכריזו שלש רגלים, ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג, דהיינו שנים עשר חדש, ושבו אין צריך להכריז, עכ"ל. והכי נמי הכא לענין מצות זכירת מעשה עמלק, תיקנו להזכיר פעם בשנים עשר חדש, וכך לא תשכח מעשה עמלק מליבו ומכל מקום מביאור זה, שגדר חובת הזכירה במצוה זו היא מניעת השכחה, אבל אינה מצוה חיובית שיש לזכרה בכל יום ויום.